

चिती व पालक शिक्षण

डॉ. वसुधा वि. देव,
शासकीय अध्यापक महाविद्यालय,
अकोला.

पालक शिक्षण :-

बालकाच्या व्यक्तीमत्व विकासात पालकांची भुमिका अत्यंत महत्वाची असते बालकाला केवळ जन्म देवुन पालकाची भुमिका संपत नाही तर हया पालकांना माणुस बनविणे हया कार्यात पालकांचे योगदान महत्वाचे आहे. आज प्रत्येक पालक आपला पाल्य डॉक्टर, इंजीनीअर व्हावा चांगला उच्च विद्याविभुशीत व्हावा यासाठी प्रयत्नशिल आहे. पण तो चांगला माणुस बनावा यासाठी किती पालक जागृत आहेत? हा विचार केल्यास परीस्थिती अतिशय गंभीर आहे. रोपटयाची वाढ निकोप व्हायची असेल तर बीजारोपणापासुन त्याची काळजी घ्यावी लागते त्याच प्रमाणे बालकामध्ये योग्य संस्काराची रूजवण व्हायची असेल तर त्याला मातेच्या गर्भत असतांनाच योग्य संस्कार द्यावे लागतील मुल गर्भत असतांना त्याच्या मातेच्या माध्यमातुन हॉटेलींग, सिनेमा हयाचे संस्कार होत असतील तर त्यातुन चांगल्या मानवाची निर्मिती आपण अपेक्षित करू शकत नाही. आणि म्हणुन पालकांचे शिक्षण अर्थात पालकांचे सांस्कृतीक नैतिक शिक्षण आवश्यक आहे. पालक आपल्या आयुष्यात जेवढे नैतिक आदर्शांचे दिग्दर्शन करतील तेवढे मुल सुसंस्कृत बनेल आणि म्हणुनच राष्ट्रप्रेम, धर्मप्रेम, संस्कृतीप्रेम, मानवप्रेम हया बाबत सर्वप्रथम पालकांवर संस्कार करणे अनिवार्य आहे.

We have take responsibility for molding and beautifying our children and prepare them to face the world tomorrow and to lead and guide the world of future ही भुमिका पालक शिक्षणाची हवी असे स्वामी चिन्मयानंद म्हणतात. आज पालकांनी बदलण्याची नितांत आवश्यकता आहे कारण बालकांना उच्च मूल्य पाठ्यपुस्तकातुन, अभ्यासक्रमातुन प्राप्त होत नाही तर

कुटुंबातुन प्राप्त होतात. हयासाठी पालक शिक्षणातुन ही बाब साध्य व्हावी हे पालक शिक्षण आपल्याला देण्यासाठी काही बाबींचा विचार करावा

पालकशिक्षणाच्या काही परीभाषा

Programs support services and resources offered to parents and caregiver that are designed to support them or increase their capacity and confidence in raising healthy children.

Parent education is directed at educational affords that attempt to enhance or facilitated parent behavior that will influence positive developmental outcomes in their children.

Vision of parent education –

To strengthen families by providing relevant effective education and support to encourage on optimal environment for healthy growth and development of parent and children.

पालक आणि पाल्य हयांच्या सर्वांगीण विकासासाठी आणि कुटुंब सक्षमीकरणासाठी योग्य शिक्षण देणे सक्षम बनविणे

पालक शिक्षणाचे चार निदर्शक असावे.

1. Parent development
2. Early childhood development
3. Family development
4. Culture & community
5. Parent child relationship
6. Child development

पालक शिक्षणाची गरज :- पालकांना विशेष मार्गदर्शनाची गरज आपल्या पाल्याच्या खालील अवस्थेत भासते.

१. मुल गर्भात असतांना पालक शिक्षण
२. बालकाच्या जन्मा नंतर त्याच्या बालपनातील पालक शिक्षण
३. बालकांच्या विविध अवस्थांचा नुसार पालक शिक्षण

वरील विविध प्रकारे आपणास पालक शिक्षण देता येईल या साठी आपण पुढील विषयाची रचना करू शकतो. या साठी मुलांच्या मनाच्या विकासाचा दृष्टीकोन ठेवून त्यानुसार पालकांना शिक्षण द्यायला हवे. त्यासाठी पुढील विषयांची योजना आपणास करता येईल

१. मुल गर्भावस्थेत असतांना :- (० ते ९ महीने)

बालकाचा अनुवंश पक्का झाला अर्थात बालकाची चाहुल लागल्यावर प्रत्येक पालकास ह्या अवस्थेतील शिक्षण अनिवार्य करण्यात यावे या काळात पालकांना पुढील विषयाचे आपण अध्यापन करू शकतो.

१. बालकावर अध्यात्मिक संस्कार होण्यासाठी अध्यात्मिक विषय
२. Proper Nutrition
३. Yoga, Japayoga, different exercise as meditation
४. गर्भाची वाढ व विकास
५. बाळंतपणाचे शास्त्र
६. प्रश्नोपनिषद व तैत्तरीय उपनिषद
७. मनवी शरीराचे अध्यात्मिक अधिष्ठान
८. संतसाहित्य
९. नैतिक मूल्य शिक्षण
१०. पालकत्व कौशल्य
११. पालकत्वाचे तत्वज्ञान
१२. संयमीत पालकत्व
१३. पालकत्वाच्या अवस्था
१४. कौटुंबिक मूल्य
१५. पालकाची बदलती भुमीका

२. बालकांच्या बाल्यावस्था :-

बालकाच्या बाल्यावस्थेत अर्थात बालकाच्या प्राथमिक अवस्थेपासुन पालकांना पुढील विषयाबाबत ज्ञानाची आवश्यकता असते.

१. आहारशास्त्र
२. Daycare
३. वैयक्तिक आरोग्य
४. बालकाचा व्यक्तीमत्व विकास
५. विविध स्तोत्रांचे पठन
६. बालकाचे वर्तनशास्त्र
७. शिस्तीचे मानसशास्त्र
८. पालक पाल्य संबंध Relationship skill
९. बालकाचे मानसशास्त्र
१०. संगोपनशास्त्र Nurturing - guidance
११. अध्ययनाचे उपागम
१२. भाषीक विकास
१३. सृजनशिलता व कला
१४. क्रियात्मक विकास
१५. समाजिक अधिक्षमता
१६. Problem solving
१७. समाज व संस्कृती शिक्षण,

बालकाची युवावस्था :- मुलांचे हे वय म्हणजे अक्षरशः वादळी अशांततेचे वय असेत हया वयात मुलांना जपण्याची अतिशय आवश्यकता असते. हया मुलांच्या जीवनातील आई वडीलांचे स्थान अत्यंत महत्वपूर्ण आहे. मुलांच्या हया वया करीता पालकांनी अभ्यासावयाचे विषय

१. पाल्य पालक सहसंबंध
२. कौटुंबिक आंतर क्रियांचे मानसशास्त्र
३. कौमार्यावस्थेतील बदलांचे मानसशास्त्र
४. भगवद्गीता

५. पाल्याच्या अध्यायनातील सहभागीत्व
६. ताण तणाव व्यवस्थापन
७. मनव्यवस्थापन
८. स्थीर कौटुंबीक वातावरणाचे अधिष्ठान
९. राष्ट्रीयत्वाचे शिक्षण
१०. वैश्विक नागरीकत्व
११. पाल्याचे मूल्यांकन

वरील बाबी साध्य करण्याकरीता सर्व प्रथम विचार करावा लागेल की ह्या बाबी औपचारीक शिक्षणातून साध्य करायच्या, अनौपचारीक शिक्षणातून साध्य करायच्या? ह्या बाबतचा विचार महत्त्वाचा ठरतो. ह्या साठी खालील उपायोजना आपणास विकसीत करता येतील.

पालशिक्षणाचे निदर्शक (Indicators)

1. बालकाचा व्यक्तीमत्व विकास (शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक, सामाजिक, अध्यात्मिक, भाषीक विकास अध्ययन, सृजनशिलता)
 2. पालकाचा विकास (पालकाची भुमिका परिवर्तनीय भुमिका)
 3. कौटुंबिक विकास (कौटुंबिक मूल्य पंरपरा कौटुंबिक आंतक्रीया)
 4. पालकपाल्य सहसंबंध (गरज महत्त्व, कौशल्य, मार्गदर्शन, सामाजिक अधिक्षमता)
 5. पाल्यांचा राष्ट्रीय दृष्टीकोन (नागरीकत्व, वैश्वीक नागरीकत्व, संविधान, उज्वल इतिहास)
 6. बालकाचा वैश्विक दृष्टीकोन (विश्वसंस्कृती, वैश्विकता, वैश्विकधर्म)
 7. पालक पाल्याचा पर्यावरण दृष्टीकोन (सवरक्षण, सवर्धन)
- पं. स्वामी चिन्मयानंदाच्या शैक्षणिक दृष्टीकोनात हे निदर्शक आपणास पुढील प्रमाणे पाहावयास मिळतात

1. The food for body – includes good Nutritious diet and hygienic diet adequate exercise and disciplined daily routine
2. The food for the mental and intellectual level – healthy relationship, with object, human beings good and creative thoughts

3. The food for spiritual level is Food For Soul developing kinship with God, expansion of ones outlook, embracing Gods qualities of love, compassion and courage inner refinement enquiry in to fundamental questions above oneself and life
4. When insufficient or wrong good food is given at each level it cause many problem
 - a. Physical – disease, laziness, Weakness
 - b. Emotional – Insecurity, violent tendencies, perversion, anger, jealousy
 - c. Intellectual - Frustration, gossip, carping, perversion, Corruption, Conflicts in decision making wrong judgment,

पालक शिक्षण अभ्यासक्रमाची निदर्शके (Indicators)

बालकाच्या व्यक्तीमत्वाचा विकास :- (CVP वर अधारीत)

- १) बालकाचा व्यक्तीमत्वाचा विकास :-
१. शारीरीक सुदृढता
 २. Nutrition
 ३. Hygiene
 ४. Physical Grooming
 ५. Health Education
 ६. Health assessment
 ७. Yoga

- २) बालकाचा मानसिक विकास :-
१. Emotional expansion
 २. Handling Emotions
 ३. Mental Health assessment

- ३) बालकाचा बौद्धिक विकास :-
१. Intellectual Kindling
Concentration, Analytical ability
Discrimination Imagination,
Creativity, Abstract thinking
observation, Comparison,
Organization classification.
 २. Aesthetics: - Sensitivity to beauty.
 ३. Independent thinking: - unbiased
observation of people, things,
situation, Intellectual conviction.
 ४. Intellectual assessment :- Vocational
guidance assessment

- ४) बालकाचा अध्यात्मिक विकास :-
१. Spiritual Development
Value education, Philosophy
 २. Spiritual self Analysis :-
Introspection, Detection,
Sublimation
 ३. Spiritual techniques :-
Breathing techniques,
Meditation

- ५) Indian Culture :-
१. Cultural Exposure: - Arts,
Festivals, Customs, Rituals,
chanting symbolism
 २. Cultural Heritage, Awareness: -
History, Epics, Indian
discoveries, inventions Ancient
subject with Modern relevance
Sanskrit, Vaidic Math.
 ३. Cultural Motivation :- Cultural
Hobbies, Art Music

६) देशभक्ती (Patriotism) :-

१. Education in citizenship :-
History, Civics, Civil
Consciousness,
Responsibility,
Accountability, Service.
२. Fostering Pride, in ones
citizenship: - 1) Great
lives, 2) National
symbols, Country Glory.
३. Unity in Diversity:-
Understanding secularism

७) वैश्वीक दृष्टीकोन (Universal Outlook) :-

१. Citizen of World
२. Harmony in creation
३. Relationship with God as
a universal force

८) पालकाचा विकास :-

१. गर्भाची वाढ व विकास
२. बाळंतपणाचे शास्त्र
३. पालकत्व कौशल्य
४. पालकत्व तत्वज्ञान
५. संयमित पालकत्व
६. पालकत्वाच्या अवस्था
७. प्रश्नोपनिषद तैत्तरीय
८. भागवद्गीता
९. संतसाहित्य
१०. बालकाची सामाजिक अधिक्षमता
११. पर्यावरण शिक्षण

- ९) पालक पाल्य सहसंबंध :-
१. पालक पाल्य संबधाचे अधिष्ठान
 २. बालकांचे मानसशास्त्र
 ३. बालकाचे वर्तणशास्त्र
 ४. सहसंबंध कौशल्य
 ५. अध्यपनाचे उपागम
 ६. संगोपनशास्त्र
 ७. शिस्तीचे मानसशास्त्र
 ८. कौमार्यावाचा व बदल
 ९. पाल्याच्या अध्ययनातील सहभागीत्व
 १०. मनव्यवस्थापन
 ११. पाल्याचे मूल्यांकन

- १०) कौटुंबिक विकास :-
१. पाल्याचा भाषिक विकास
 २. कौटुंबिक परंपरा मूल्य
 ३. कौटुंबिक आंतरक्रिया
 ४. ताणतणाव व्यवस्थापन
 ५. स्थीर कौटुंबिक वातावरणाचे अधिष्ठान
 ६. कौटुंबिक मूल्य
 ७. स्तोत्राचे पठन

वरील निदर्शक हे पालक शिक्षणाचे ठरतात.

अभ्यासक्रमाची राबवणुक :-

पालक शिक्षण अभ्यासक्रमाच्या राबवणुकीबाबत आपणास खालील उपाय योजता येतील.

१. पालक होण्याबाबत चाहुल लागताच जेवढी अनिवार्यता डॉक्टरकडे जाण्याची ठरते तेवढीच अनिवार्यता ही शिक्षणतज्ञाकडे जाण्याची करण्यात यावी ह्या साठी अर्थात अशा पालक शिक्षण सस्थांची गजर आपल्याला भासेल. हे आपण पुढील प्रमाणे करू शकु.

२. प्रत्येक शाळामध्ये पालक शिक्षणाचा विभाग आपणास उघडता येईल

३. करार तत्वावर सामाजीक संघटनांकडे हे कार्य सोपविता येईल

४. बालकांच्या बाल्यावस्थेपासुन शालेय व्यवहारात पालकांचे सहभागीत्व घेवुन शिक्षक पालक संघाच्या माध्यमातुन विविध कृतीसत्रे परिसंवाद यांच्या माध्यमातुन आपणास हे घेता येईल.

५. **Parents teachers conferences** आपणास आयोजीत करता येतील

६. **Parents teachers grou**चे आपणास स्थापन करता येतील

७. **Family school partnership** आपणास स्थापन करता येतील

८. बालक पालक शिक्षक समन्यय समिती स्थापन करता येईल.

९. ज्या बालकांच्या आई वडीलांचा घटस्फोट झाला आहे अथवा घरातील कौटुंबीक वातावरण हे संघर्षमय असेल अशा बालकांच्या पालकांचा सुध्दा विचार अनिवार्य ठरतो.

१०. ज्या बालकांच्या माता पालक हया नोकरी व्यवसायानिमित्त बाहेर जातात अशा मातांसाठी सुध्दा विशेष शिक्षणाची आवश्यकता आहे.

११. हया प्रत्येक प्रकारच्या पालकांसाठी हस्तपुस्तीका **Parents Handbook** ची निर्मिती आपणास शिक्षण तज्ञांच्या साह्याने करीता येईल.

१२. पालक शिक्षणासाठी आपणाला **Parents Education Network** तयार करता येईल

१३. राष्ट्रीय स्तरावर **CPE (Centre for Parent Education)** ची स्थापना करता येईल **College of Education** शी जोडता येईल.

१४. **Program Providers** आपणास तयार करता येतील

१५. **Parents Education** बाबतचा **core curriculum framework** तयार करता येईल.

१६. **Materials References Resources** निर्धारित करावी लागतील

१७. **Lesson Plans** तयार करता येईल.

१८. **Self Rating Scale** ही पालकांकरता विकसीत करता येईल (चिन्मय मिशनने ही **Scale** विकसीत केली आहे.

१९. **Workshop orientation Lectures, demonstration, Interactive, Sessions** आयोजीत करता येतील.

२०. पालकांसाठी **counseling sessions** आपणास देता येतील.

२१. पालकांरता आपणास काही प्रकल्प देता येतील

२२. **Personality traits assessment** पाल्याचे करण्याबाबत प्रशिक्षण देता येईल.(चिन्मय मिशनने ही विकसित केली आहे) यात खालील **traits** चा समावेश करण्यात आला आहे **Sensitivity, co-operation, Tolerance, Sense of belonging, Confidence, Initiative, Leadership, Consistency in behavior, Emotional balance, Self reliance, Courage, Conviction, Righteous anger, Self control, Honesty, Scarifies, Love of nature, Relationship with god, Positive attitude, Awareness.**

२३. **Parents educators** चे प्रशिक्षण महत्वाचे हयासाठी **IAPE (Institute of Advance Parent Education)** ची स्थापना महत्वाचे ठरते.

२४. हा अभ्यासक्रम आपणास **Need based** तत्वावर राबवीता येईल व त्याकरीता **Parent Educator** चा **Role** महत्वाचा ठरतो पालकाचे **Group** हया **Educators** कडे सोपवता येतील व त्या **Group** वरील संशोधन कार्यावर त्या **Group** चे **Curriculum** चे निर्धारण करण्याचे स्वातंत्र त्यांना असेल हया करीता निर्धारक तत्वास अनुसरून **Check List** तयार करता येईल. हया संशोधनावर आधारीत त्या गटाच्या अभ्यासक्रम निर्धारित करीता येईल. हया करीता आपणास चर्चासत्राचे आयोजन करीता येईल ही बाब आपणास शैक्षणिक सत्राच्या सुरुवातीला घेता येईल. हया चर्चा सत्रात आपणास शिक्षकांचाही सहभाग घेता येईल. शिक्षक पालकाशी आंतक्रीया करून त्याच्या गरजा जाणुन घेण्यास मदत करतील. हया सर्वांच्या माध्यमातुन आपल्याला त्या विशीष्ट ग्रुपच्या गरजा जाणुन घेता येईल व त्यानुसार त्यांना प्रत्येक क्षेत्रातील विषयाची निवड करता येईल यातुन त्यात्या विषयाचे ग्रुप्स आपण तयार करू शकु व त्यांना त्यात्या विषयाच्या अभ्यासाठी विशीष्ट **Session** च्या माध्यमातुन **Interaction** परीसंवाद चर्चासत्र हयांच्या माध्यमातुन त्यात्या विषयावर प्रकाश टाकता येईल. हयासाठी **Lesson Plans** आपणास तयार करता येईल व **Outcome** आपणास पाहता येईल.

वरील प्रमाणे पालकशिक्षणाबाबत एक विस्तृत **Curriculum frame work** तयार करता येईल व पालक शिक्षणाची राबवणुक करता येईल.